

Тетяна ПИРОГОВА

здобувач НПУ імені М. П. Драгоманова

Ключові слова: людина, суспільство, культура, естетичні смаки, виховання.

Аналізується процес формування естетичних смаків, естетичних оцінок, ширше – естетичної культури молоді; автор виходить з того, що цей процес відбувається через формування ставлення людини до мистецтва, виховання любові до мистецтва, внутрішньої потреби в спілкуванні з мистецтвом, розуміння сенсу мистецтва і його призначення, як виховання вміння сприймати, розуміти та оцінювати твори мистецтва, насолоджуватись ними. Виростаючи з емоційної реакції на сприйняте та його раціонального аналізу, із суспільних поглядів на красу та індивідуальних психологічних переваг, естетичний смак засвідчує вихованість особи, її рівень естетичної культури.

У наші дні, коли на молодь спрямований потік різної за якістю інформації, у тому числі й гібридної, коли загальні орієнтації молоді концентруються більшою мірою

УДК 7.011:37.091.8

**ФОРМУВАННЯ
ЕСТЕТИЧНИХ
СМАКІВ
ТА ЕСТЕТИЧНИХ
ОЦІНОК
УЧНІВСЬКОЇ
ТА СТУДЕНТСЬКОЇ
МОЛОДІ**

© Пирогова Т., 2019

на віртуальному середовищі, коли чуттєвість особистості витісняється на периферію її духовного життя, як ніколи потрібні комплексні зусилля, спрямовані на повернення людини до своєї сутності. Корінь останнього у формуванні естетичного ставлення до дійсності, у вихованні смаків та оцінок, які б дозволили їй відрізнити зерна від плевел, дійсно красиве від його сурогатів, а відтак – істину від похибки, добро від зла, спрямувати власну чуттєвість на конструктивну творчість. Особлива увага приділяється формуванню естетичних смаків майбутніх педагогів.

к зазначають аналітики, першим кроком на шляху формування естетичних смаків є ознайомлення молоді з кращими зразками літературного та образотворчого мистецтва, пізнання закономірностей розвитку музичної та хореографічної культури, ознайомлення з театральним мистецтвом і кіномистецтвом, пам'ятками скульпту-

ри та архітектури [1, с. 57]. В. Сухомлинський писав: «Спілкування з мистецтвом – одна з найбільших радостей в житті. Мистецтво треба знати і розуміти, але цього мало. Мистецтво повинно приносити ще й радість, і перше і найважче завдання вихователя – викликати у дітей почуття насолоди, потребу милуватися природою і творами мистецтв. Адже справжнє виховання – це виховання культури потреб, духовних запитів, бажань. Виховайте у дитини духовну потребу працювати, потребу вчитися, потребу насолоджуватися мистецтвом, і ви виховаєте прекрасну людину» [2, с. 22]. Адже завдяки сприйняттю прекрасного в природі і мистецтві, стверджує великий педагог, «людина відкриває прекрасне в самій собі» [2, с. 22].

Доречно наголосити, що, спілкуючись з різними видами мистецтва, молодь одержує інформацію не лише про історію виникнення та розвитку, властивості та якості, особливості побудови, інтонаційно-образну мову художніх творів і явищ, а також про самі об'єкти як цілісні утворення, що характеризують чуттєве пізнання особистості, а саме естетичне сприймання. Зважаючи на складність зазначеного психічного процесу, у свідомості особистості виникають образи, які викликають певні уявлення, котрі перебувають у взаємозв'язку з іншими процесами: мисленням, почуттям, мовою і волею [1, с. 57]. У цьому сенсі В. Ванслов стверджував: «Мистецтво розвиває як мислення, емоції, фантазію глядача, так і сприйняття, відчуття краси кольору і форми, обсягу і композиційних співвідношень. Воно вчить дивитися не тільки на світ, а й бачити естетичну значущість і внутрішній зміст його явищ. Розвиває чуттєві здібності людини, воно піднімає їх на вищий рівень культури свого часу» [3, с. 22].

Отже, мистецтво як особлива форма художньої діяльності людини і чуттєво-образного сприйняття світу вдосконалює і розвиває почуття людей, через нього людина не лише пізнає навколишню дійсність, а й усвідомлює та стверджує себе як особистість. Воно розвиває, поглиблює та направляє

емоції, пробуджує фантазію, змушує активно працювати свідомість, формує моральні принципи, розширює кругозір, укріплює ідейні позиції, породжує ідеали [4, с. 204].

Суспільна цінність мистецтва виявляється за рівнем впливу художніх образів на внутрішній світ людини і на всі сфери її життєдіяльності. В. Волинкін зазначав, що мистецтво втягує в коло соціального життя найінтимніші і глибинні складові нашого ества [5, с. 64].

Саме мистецтво створює свою систему суспільних цінностей, яка визначається нормами моралі й естетичними ідеалами. Як правило, розвиток цієї системи цінностей випереджає реальний рівень духовно-практичного освоєння людством природи, адже образна мова мистецтва еволюціонує швидше, ніж норми поведінки і психології людей. Художній твір як суб'єктивна, емоційна, змістовна оцінка часто пропонує людству новий спосіб культурного осмислення існування в природі [6, с. 122].

Для того щоб особистість була спроможна виявляти загальнолюдські цінності і культурні норми в процесі спілкування з мистецтвом, необхідно навчити її «читати» художні образи мистецтва. З цією метою процес виховання необхідно будувати з опорою на вивчення художньої мови мистецтва [7, с. 175]. Вивчення художньої мови мистецтва та формування оцінно-естетичних суджень у майбутніх вчителів відбувається через залучення молодих людей до сприйняття та оцінювання творів мистецтва в академічному процесі, різні напрями виховної роботи зі студентами в умовах вищого педагогічного навчального закладу, а також активної участі майбутніх фахівців у роботі художніх гуртків, студій, що організовані у вищій школі [8, с. 133].

Естетична оцінка явищ мистецтва і життя являє собою не що інше, як здатність естетично мислити. А. Буров визначає естетичну оцінку як оцінку, «засновану на певних естетичних принципах, на глибокому розумінні сутності естетичного, яке припускає аналіз, можливість доказу, аргументування» [9, с. 120].

Естетична свідомість у єдності з естетичним почуттям народжує естетичний смак, людську здатність до оцінювання творів, предметів, явищ, ситуацій дійсності й мистецтва з позицій художньо-естетичного ідеалу. Своєю чергою естетичний смак характеризує «спроможність людини за почуттям задоволення або незадоволення диференційовано сприймати й оцінювати різноманітні естетичні об'єкти, відрізняти прекрасне від потворного в дійсності й у мистецтві, розрізняти естетичне і неестетичне, виявляти в явищах риси трагічного і комічного» [10, с. 42]. Це тонке і складне вміння побачити, відчутти, зрозуміти справді прекрасне або потворне й правильно оцінити його. На цій основі розвивається здатність до естетичного судження – доказової, аргументованої, обґрунтованої, ідейно-емоційної оцінки естетичних явищ суспільного життя, мистецтва і природи [11, с. 221].

Варто зазначити, що естетичний смак не зводиться до здатності естетичної оцінки, оскільки не зупиняється на самій оцінці, а завершується присвоєнням або запереченням культурної естетичної цінності. Естетичний смак служить мірилом завершеності, цілісності особистості, характеризує її внутрішній, духовний світ, її цінності і переваги [12, с. 26]

Естетичний смак відображає уподобання людини і має яскраве емоційне забарвлення. Він виявляється у вибіркового ставленні до об'єктів у формі безпосередніх, емоційних реакцій, оцінних суджень. В основі естетичного смаку лежить здатність людини емоційно реагувати на явища природи, суспільного життя та оцінювати їх [13, с. 58]. Тому важливу роль у процесі естетичного сприймання художніх творів і явищ, з якими знайомляться студенти під час аудиторних занять та в роботі з художніми колективами, відіграє їхній емоційний стан, ті психічні процеси, котрі відбуваються під час активного усвідомлення змісту художнього твору, історичного явища або музичного образу. Емоції, які виникають під час спілкування з творами образотворчого, музичного або хореографічного мистецтва,

спонукають до пізнання закономірностей виникнення й розвитку того чи іншого напрямку або жанру мистецтва, інтонаційно-образної мови головних дійових осіб, персонажів або композицій [1, с. 57].

Не менш важливу роль у процесі естетичного сприймання дійсності та мистецтва відіграє творчість. Вона присутня при всіх актах естетичного освоєння художніх цінностей, різних видів мистецтва, естетичних цінностей: естетичне сприйняття, естетична оцінка, естетичне судження [6, с. 122].

Отже, залучення студентів в процесі навчання у вищих навчальних закладах до світу мистецтва значно збагачує їхній духовний світ, розширює горизонти мислення, сприйняття й уяви, розвиває художній смак. Художня культура збагачує емоційно-естетичний досвід студентів, формує культуру почуттів, пробуджує особистісно-позитивне ставлення до мистецьких цінностей, що забезпечує здатність керуватися набутими знаннями та вміннями в самостійній діяльності, в процесі самоосвіти та подальшої педагогічної праці. Художня культура сприяє розумінню студентами зв'язків мистецтва з природним, соціальним і культурним середовищем життєдіяльності людини, усвідомленню власної причетності до художніх традицій свого народу з одночасним розумінням особливостей інших національних картин світу. Виховання художньої культури спрямоване на формування потреби у спілкуванні з творами мистецтва, розвиток творчих здібностей студентів і розширення їхнього внутрішнього досвіду, наповненого особистісним смислом [7, с. 177–178].

Естетичне виховання – це не тільки формування потреби особистості в спілкуванні з мистецтвом і його естетичній оцінці, але й **виховання готовності особистості до сприйняття прекрасного**, розвиток і реалізація художньо-творчих здібностей, перенесення їх у професійну діяльність людини. Власне йдеться про особистісно-індивідуальний духовний рівень, що забезпечує культурну продуктивність майбутнього вчителя як носія педагогічної інфор-

мації. Викладач з розвинутою художньою культурою, що володіє майстерністю, художнім чуттям, натхненням, творчим мисленням, допомагає сучасній молоді бачити в буденному прекрасне, досягати художньо-образної виразності в навчанні, привчати її до праці як до діяльності за законами краси [7, с. 172]. А бачити в трудовій діяльності творчий початок краси, зазначає М. Каган, значить творити прекрасне і відповідно до нього перетворювати навколишню дійсність [14, с. 93–98].

Виховання готовності майбутнього вчителя до сприйняття прекрасного **та його відтворення (втілення у життя)** цілком відповідає завданням, що постають перед сучасним педагогом у нових умовах організації навчально-виховного процесу, де він покликаний експериментувати, здійснювати творчий пошук ефективних, нестандартних підходів до вирішення педагогічних проблем, уміти запроваджувати новітні технології навчання, оригінальні педагогічні ідеї, прийоми і форми організації пізнавальної діяльності студентів, якісно володіти навчальною діяльністю, під час якої вчитель розвиває себе як висококласний спеціаліст [7, с. 174].

Цілком закономірно, що якість естетичного сприймання залежить від практичного досвіду, знань, умінь і навичок. Залежно від обставин естетичне сприймання за умовами існування може бути об'єктивним і суб'єктивним. До об'єктивних умов належать сила подразника та фізичні особливості сприймання, як-от: яскравість кольорів, характерні лінії, силуети, контрастність фону та фігури, об'єм, форма, глибина, пропорції; виразність мелодії, ритму, темпу, динаміки, тембру, гармонії, штриха, регістру тощо. Суб'єктивними умовами естетичного сприймання вважається уважність і спостережливість, які є генетично успадкованими або сформованими в процесі активної практичної діяльності особистості [1, с. 57].

Для формування у студентів здатності до художньо-естетичного сприймання та проникнення в образний зміст художньо-

го твору використовують взаємодію різних видів мистецтв: від комплексу – до синтезу. Перший передбачає рухливе поєднання візуального й аудіального рядів при розробці ілюстративного матеріалу та наочності до занять, інший – застосування синтетичних видів мистецтва у процесі опанування навчальних дисциплін (передусім, кіно, театру) [15, с. 231].

Важливу роль у вихованні готовності особистості до сприйняття прекрасного відіграє спостереження. Залежно від пізнавальної мети воно може зосереджуватися на художньому творі або хореографічній композиції загалом, окремих компонентах, музичних образах, танцювальних рухах. При спостереженні необхідно чітко визначити мету, розробити план, створити необхідні умови для його проведення, виявити засоби та обґрунтувати фіксацію його результатів. Спостереження є необхідною умовою естетичного сприймання і впливає на виявлення сутності об'єкта й розуміння його естетичної цінності та значущості [1, с. 57–58].

Варто зазначити, що власне через сприйняття прекрасного утверджується здатність людини образно відображати і моделювати світ. Через вивчення та розуміння сучасної художньої культури, головними характеристиками якої є «креативність, діалогове мислення, полікультурні орієнтації, прагнення до освоєння соціокультурного досвіду, а також синтез художнього та нехудожнього, локального і універсального, класичного і неklasичного, інноваційного та традиційного» [16, с. 41], у майбутнього вчителя розвивається здатність відчувати, розуміти й оцінювати прекрасне, проявляти активність у творчому самовираженні, долучатися до історично накопиченої культури, кожен період якої є життєва цінність [7, с. 175].

Утім, утілення в життя прекрасного вимагає розвитку практичних художніх умінь і навичок у галузі мистецтва. Це завдання не може здійснюватися лише шляхом сприйняття творів мистецтва, необхідна особиста художньо-творча активність, безпосередня участь у певних видах худож-

ної діяльності [4, с. 204]. Художньо-творча активність – це піднесення або натхнення, стан піднесення внутрішніх сил, переживання людини при народженні твору або мистецтва. Для натхнення притаманне творче піднесення, при якому відбувається сплеск думок та почуттів під час зміни творчої діяльності, яка поєднує фізичні і духовні сили в єдине ціле. Такий стан виникає під впливом певних умов, і завдання педагогічного університету – створення умов, за яких студент прагне працювати та вирішувати творчі завдання.

Випробовуючи свої сили в різних видах мистецтва, працюючи з різними художніми матеріалами та техніками, створюючи власні твори, студент нібито стає споживачем та співавтором мистецького процесу, набуває необхідного художньо-творчого досвіду та взаємодії між викладачем і студентом. Атмосфера творчості на навчальних заняттях посилює доброзичливе ставлення та створює позитивний настрій, спрямовує на активність при здобуванні знань, умінь та навичок, стимулює мотивацію до збагачення художньо-творчих умінь та передового педагогічного досвіду [17, с. 162–163].

Не применшуючи роль діяльності в галузі мистецтва, зазначимо, що естетичне освоєння дійсності в тій чи іншій формі наявне в будь-якій творчій діяльності. Людина є художником не тільки тоді, коли вона безпосередньо виробляє твори мистецтва, присвячує себе поезії, живопису чи музиці. Естетичний початок закладений у самій людській праці, у діяльності людини, що спрямована на перетворення навколишнього життя і самої людини [11, с. 221].

Розглядаючи дію різних факторів на формування естетичної культури, ми не можемо залишити поза увагою місце та роль естетики для формування майбутнього педагога в системі навчальних предметів.

Передусім зазначимо, що основною складовою естетичної підготовки, яка історично визначилася і залишається актуальною на сьогодні, є категорія прекрасного. Ще в давні часи наука естетика привертала увагу багатьох мислителів і філософів. Се-

ред них Аристотель, Платон, Демокрит, Сократ, які визначили, що естетика – це наука, що вивчає природу (функції, загальні закони й закономірності) естетичної свідомості (діяльності людини та суспільства, буття). Давньогрецькі філософи заклали фундамент для розвитку естетики й подальшої естетичної підготовки вчителів [18, с. 215]. Понад 2000 років розвиток та становлення естетики відбувались у нерозривному зв'язку з філософією. Естетика відчула на собі тягар боротьби різних філософських шкіл і напрямків у пошуках істини, аж до XVIII ст. не була самостійною філософською дисципліною. Упродовж віків естетика виступала і як «наука про прекрасне», і як «наука про досконале», і як «наука про закони розвитку мистецтва» [19, с. 7].

Сучасна естетика як філософська наука, що вивчає закономірності почуттєвого освоєння світу людиною, загальні закони розвитку мистецтва, художньої творчості та формування почуттєво-емоційної культури людини [20, с. 22], виступає метатеорією мистецтва і визначає шляхи формування досконалої людської чуттєвості, здійснює величезний вплив на художню культуру суспільства. Взаємодіючи з іншими науками, зокрема етикою, психологією, естетика сприяє виявленню творчих можливостей людини, розкриттю її морально-етичного потенціалу, що набуває головного значення у підготовці педагогічних кадрів. Тому цілком закономірно, що нині підготовка студентів педагогічних навчальних закладів спрямована на оволодіння знаннями та вміннями з естетики.

У межах навчального курсу з естетики студенти педагогічних ВНЗ вивчають сучасний рівень наукових уявлень про естетичне та художнє знання, зміст предмета естетики, її мету, завдання та функції на сучасному етапі суспільного розвитку, естетичні свідчення з історії світової та вітчизняної інтелектуальної думки. Традиційно в межах навчального курсу «Естетика» здійснюється аналіз таких вихідних категорій естетики: естетичного й художнього, прекрасного й потворного, піднесеного і низь-

кого, трагічного і комічного, структури й особливостей естетичної діяльності та естетичної свідомості, що утворюють основу формування та розвитку естетичних потреб, естетичного смаку й естетичного ідеалу, визначають їхні характери й особливості, відіграють важливу роль у життєдіяльності людей. Усебічно висвітлюється мистецтво як соціальне явище, його функції, морфологія, історичний розвиток [19, с. 5–6]. Особливий акцент у педагогічній ВНЗ робиться на закономірностях формування естетичної культури особистості, формах і методах естетичного виховання учнівської молоді [20, с. 22]. При цьому шляхи вдосконалення естетичної культури розглядаються невід'ємно від педагогічної проблематики, що допомагає покращити викладацьку роботу та підвищити загальний рівень педагогічної майстерності.

Для студентів педагогічних ВНЗ є важливим під час вивчення естетичних дисциплін відчувати органічні зв'язки естетики з філософією, звідси вона не перестає черпати нові філософські ідеї, й з мистецтвознавством, а саме з теоріями певних видів мистецтв (літератури, кіно, живопису, музики, театру та ін.), історією їхнього розвитку та художньою критикою. Тому під час вивчення естетики дуже плідним є самостійне знайомство студентів з творами художньої культури та їх обговорення під час семінарських занять. Більш того, під час обговорення творів художньої культури на заняттях з естетики відкриваються можливості використання наступних методів естетичного виховання: поваги до особистості, звернення до почуттів, бесіди та диспуту, проблемної ситуації, індивідуальної та групової творчої роботи [21, с. 178].

Зокрема, повага до особистості є особливою необхідною під час обговорення творів мистецтва, етичних проблем, що відтворено автором у артефакті. Для формування естетичної культури молоді базовою є щирість студента та відповідне ставлення до нього викладача та колективу. Саме висловлювання власних вражень, переживань та думок, а не сліпе повторення

навіязаного педагогом погляду надає можливість викладачу спрямувати естетичний розвиток особистості в правильному напрямку. Кожна думка має бути почута та обговорена, бо саме так педагогу вдасться побачити справжній рівень естетичного розвитку вихованця, вчасно скоригувати помилкові судження.

Звернення до почуттів студентів (до совісті, гідності, співпереживання) передбачає вдумливе споглядання творів мистецтва, якому передують розкриття культурно-історичних умов появи твору, і має супроводжуватися обговоренням, поясненням викладача. Такий підхід сприятиме більш емоційному естетичному відгуку майбутніх учителів та збільшує виховний вплив мистецтва на формування духовних якостей студентів.

Бесіда та диспут передбачають вільний обмін думками, колективне обговорення естетичних проблем, у результаті якого формуються естетичні погляди, судження, уподобання. Під час диспуту студенти відстоюють свою позицію. Аргументований виступ майбутнього педагога базується на рівні його інформованості, ерудиції, культури. Обмін думками та фактами збагачує мистецький тезаурус, розвиває логічне мислення, уміння аналізувати, узагальнювати, робити висновки.

Метод проблемної ситуації ґрунтується на здивуванні, занепокоєності тим, що певний новий факт чи то суперечить накопиченим знанням, чи то не може бути пояснений з їх допомогою. Сформульована проблема ситуація завершується запитанням викладача, що підштовхує студентів до роздумів, пошуків правильної відповіді.

Нарешті, метод індивідуальної та групової творчої роботи через спонукання та залучення студентів до творчості в різноманітних стилях та напрямках розкриває внутрішній світ майбутнього педагога, сприяє набуттю нових навичок, формує естетичний смак, а завдяки пережитому задоволенню від творчості – естетичну потребу.

Вивчення курсу з естетики дає змогу студентам педагогічних ВНЗ оволодіти комплексом знань і вмінь, а саме: розуміти

логіко-філософську структуру естетичного знання як дисципліни загальногуманітарного циклу та естетичне значення суто професійних чинників, уміти пояснити феномен естетичних цінностей, їх роль у людській життєдіяльності, мати уявлення про способи оволодіння досвідом, зберігання та передачу естетичного досвіду й цінностей, упевнено оперувати естетичними категоріями на основі знання форм і типів культури, естетичної спадщини мислителів світу та України, сучасних естетичних уявлень [19, с. 6]. Окрім того, під час вивчення курсу з естетики відкриваються можливості використання методів естетичного виховання та засвоєння їх студентами, а також відбувається формування системи естетичних цінностей майбутніх педагогів.

Варто зазначити, викладання навчального курсу з естетики не єдиний засіб естетичної освіти та виховання у педагогічному ВНЗ. Естетичні знання збагачуються через інші гуманітарні дисципліни, а виховна ро-

бота зі студентами, що здійснюється як протягом навчального процесу, так і в позанавчальний час, обов'язково містить у собі естетичний компонент. Загалом специфіка естетичного виховання у закладах вищої школи обумовлюється тим, що естетичний та професійний розвиток особистості постає тут у нерозривному взаємозв'язку. Оскільки виховне середовище вищої школи історично було зосередженням не просто високого рівня культури, але й джерелом формування найвищих духовних цінностей людини, маємо змогу говорити про те, що саме тут відбувається перехід на завершальну стадію процесу формування в особистості світоглядних переконань: її світосприйняття, світорозуміння, ставлення до світу. Отже, процес навчання у закладі вищої школи є тим моментом у житті молоді людини, коли вона має здійснити вибір щодо сенсу власного життя відповідно до власних моральних та естетичних ідеалів [20, с. 554].

ЛІТЕРАТУРА

1. **Черкасов В.** Характеристика принципів формування естетичної культури молоді // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 120. С. 56–63.
2. **Сухомлинский В.А.** О воспитании / сост. и авт. вступит. очерков С. Соловейчик. Изд. 2-е. Москва: Политиздат, 1975. 272 с.
3. Ванслов В.В. Что такое искусство. Москва: Изобразительное искусство, 1988.
4. **Зайцева О.** Урок музыки как основной способ формирования эстетической культуры учнів основної школи // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2012. № 6(ч. 2). С. 203–208.
5. Волянкін В.И. Художественная потребность и пути ее воспитания: монография. Астрахань: Изд-во Астрахан. гос. пед. ун-та, 2000. 268 с.
6. **Деркач Ю.** Методологічні аспекти естетичного виховання студентів у навчально-виховному середовищі педагогічного коледжу // Молодь і ринок. 2012. № 11(94). С. 120–124.
7. **Рашидова Н.М.** Виховання художньої культури у студентів педагогічних ВНЗ // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2016. № 5(74). С. 171–179.
8. **Горщенко Ю.** Формування оцінно-естетичних суджень студентів у процесі професійної підготовки в умовах вищої школи // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2014. № 10(ч. 2). С. 132–137.

REFERENCES

1. **Cherkasov V.** Characteristics of the principles of forming the aesthetic culture of youth // Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 2013. Issue 120. P. 56–63. (in Ukrainian)
2. **Sukhomlinskiy V.A.** About education / comp. and auth. will enter essays S. Soloveichik. Ed. 2nd. Moscow: Politizdat, 1975. 272 p. (in Russian)
3. **Vanslov V.V.** What is art. Moscow: Izobrazitel'noye iskusstvo, 1988. (in Russian)
4. **Zaytseva O.** The lesson of music as the main way of forming the aesthetic culture of the students of the main school // Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelya. 2012. No. 6 (Part 2). P. 203–208. (in Ukrainian)
5. **Volyankin V.I.** Artistic need and ways of its education: monograph. Astrakhan: Izd-vo Astrakhan. gos. ped. un-ta, 2000. 268 p. (in Russian)
6. **Derkach YU.** Methodological aspects of aesthetic education of students in the educational environment of the pedagogical college // Molod' i rynok. 2012. No. 11(94). P. 120–124. (in Ukrainian)
7. **Rashydova N.M.** Education of artistic culture among students of pedagogical universities // Duhovnist' osobystosti: metodolohiya, teoriya i praktyka. 2016. No. 5 (74). P. 171–179. (in Ukrainian)
8. **Gorschenko Yu.** Formation of evaluation and aesthetic judgments of students in the process of professional training in higher education // Problemy

9. **Буров А. И.** Эстетика: Проблемы и споры. Москва: Искусство, 1975. 175 с.
10. Эстетика: Словарь / под общ. ред. А.А. Беляева и др. Москва: Политиздат, 1989. 447 с.
11. **Шевченко Ю.** Гармонізація естетичної культури майбутніх учителів початкових класів // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2014. № 2(13). С. 218–222.
12. **Гандзюк Л.А.** Формування естетичних смаків майбутніх техніків-технологів швейного виробництва в системі професійної освіти // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки і психології. 2014. № 2(11). С. 24–27.
13. Тлумачний словник української мови / за ред. Д.Г. Гринчишина. 3-тє вид., перероб. і доповн. Київ: Освіта, 1999. 302 с.
14. **Каган М.С.** Формирование личности как синергетический процесс // Обсерватория культуры. 2005. № 2. С. 93–98.
15. **Отич О. М.** Педагогічні умови формування художньо-естетичної культури учнівської молоді у середніх загальноосвітніх навчальних закладах естетичного профілю // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти. 2011. Вип. 11. С. 229–233.
16. Ежова Е.Ю. Развитие художественной культуры личности в поликультурном образовательном пространстве: автореф. дис. на соиск. уч. степени д-ра культурологии. Саранск, 2011. 41 с.
17. **Семенова О.** Педагогічні умови формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва // Молодь і ринок. 2016. № 8(139). С. 160–164.
18. **Умрихина О.** Естетична підготовка майбутнього учителя музики // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2015. № 12. С. 213–220.
19. Эстетика: навчальний посібник / за ред. Л. Б. Мартиненко. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2016. 137 с.
20. **Эстетика: навчальний посібник для педагогів** / за ред. Т.І. Андрущенко. Київ: МП Леся, 2014. 613 с.
21. **Батрак Т.В.** Сучасне мистецтво як засіб естетичного виховання студентів педагогічних вузів у позанавчальній діяльності // Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. 2015. Вип. 67. С. 176–180.
22. **Эстетична освіта педагога: колективна монографія** / Андрущенко Т.І., Грицаєнко П.М., Дорога А.Є. та ін.; за ред. Андрущенко Т.І. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. 172 с.
- pidhotovky suchasnoho vchytelya. 2014. No. 10 (part 2). P. 132–137. (in Ukrainian)
9. **Burov A. I.** Aesthetics: Problems and Disputes. Moscow: Iskusstvo, 1975. 175 p. (in Russian)
10. Aesthetics: Dictionary / under total. ed. A. A. Belyayeva et al. Moscow: Politizdat, 1989. 447 p. (in Russian)
11. **Shevchenko Yu.** Harmonization of aesthetic culture of future teachers of elementary school // Naukovyy visnyk Melitopol's'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Pedahohyka. 2014. No. 2 (13). P. 218–222. (in Ukrainian)
12. **Gandzyuk L.A.** Formation of aesthetic tastes of future technologists of sewing production in the system of vocational education // Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya, pedahohyky i psykhohohiyi. 2014. No. 2 (11). P. 24–27. (in Ukrainian)
13. Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language, ed. D.G. Grinchishina 3rd type. Processing. i added. Kyiv: Osvita, 1999. 302 p. (in Ukrainian)
14. **Kagan M.S.** Formation of personality as a synergistic process // Observatoriya kul'tury. 2005. No. 2. P. 93–98. (in Russian)
15. **Otych O.M.** Pedagogical conditions of the formation of aesthetic-aesthetic culture of student youth in secondary schools of aesthetic profile // Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriya 14: Teoriya i metodyka mystets'koyi osvity. 2011. Issue 11. P. 229–233. (in Ukrainian)
16. **Yezhova Ye.Yu.** The development of artistic culture of the individual in a multicultural educational space: author. dis. on the competition uch. Degrees of culturology. Saransk, 2011. 41 p. (in Russian)
17. **Semenova O.** Pedagogical conditions for the formation of artistic and creative competence of the future teacher of fine arts // Molod' i rynek. 2016. No. 8 (139). P. 160–164. (in Ukrainian)
18. **Umrkhina O.** Aesthetic preparation of the future teacher of music // Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelya. 2015. No. 12. P. 213–220. (in Ukrainian)
19. Aesthetics: textbook / ed. L. B. Martynenko. Uman: FOP Zhovtyy O., 2016. 137 p. (in Ukrainian)
20. Aesthetics: a textbook for teachers / ed. T.I. Andrushchenko. Kyiv: MP Lesya, 2014. 613 s. (in Ukrainian)
21. **Batrak T.V.** Contemporary art as a means of aesthetic education of students of pedagogical universities in extracurricular activities // Zbirnyk naukovykh prats' [Khersons'koho derzhavnoho universytetu]. Pedahohichni nauky. 2015. Issue 67. P. 176–180. (in Ukrainian)
22. Aesthetic education of a teacher: a collective monograph / Andrushchenko T.I., Grytsaenko P.M., Doroga A.E. etc.; ed. Andrushchenko T.I. Kyiv: Vydvo NPU imeni M.P. Drahomanova, 2015. 172 p. (in Ukrainian)